

Н. В. Волченко, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

Статтю присвячено дослідженню теоретичних аспектів визначення показників продовольчої безпеки країни. Автором здійснено узагальнення даних щодо формування системи індикаторів продовольчої безпеки та зроблено висновки відносно оптимальності поточних показників.

Ключові слова: продовольча безпека, індикатори продовольчої безпеки, забезпечення продовольчої безпеки, продовольство.

Постановка проблеми. Наприкінці минулого століття питання продовольчої безпеки здебільшого поставало у випадках, коли виникали проблеми голоду на фоні продовольчих криз. Проте сьогодні, особливо для України, питання продовольчої безпеки лежить у площині забезпечення стабільності цін на продовольство та дотримання раціональних норм споживання. До того ж, маючи у розпорядженні кількість орних земель, що за площею відповідають 11% загальної площі Європи, Україна має всі шанси перетворитися за 40 років на одного з найпотужніших постачальників зерна, адже щороку через глобальне потепління у світі втрачається понад 1 млн. сільськогосподарських угідь. Дана ситуація може призвести до того, що питання продовольчої безпеки України перейде у наднаціональну площину, що додатково посилить його значимість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі продовольчої безпеки значна увага приділяється у працях як закордонних, так і вітчизняних науковців, серед яких слід відзначити Амбросова В. Я., Білика Ю. Д., Бойка В. І., Власова В. І., Галушко В. П., Квашу С. М., Лукінова І. І., Олійника В. М., Пасхавера Б. Й., Румянцеву Е. Е., Саблука П. Т., Топіху І. Н., Черевка Г. В., Шубравську О. В та ін. Не зменшуючи значення робіт даних науковців слід зазначити, що додаткового висвітлення потребує визначення сутності поняття "продовольча безпека" та поточного стану основних її індикаторів.

Формулювання цілей статті. Основними цілями здійснення даного дослідження є проведення аналізу сутності та стану продовольчої безпеки на сучасному етапі розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття "продовольча безпека" виникло у середині 70-х років, коли почалося активне обговорення проблеми голоду, як наслідків глобальної продовольчої кризи. Спочатку основними моментами, яким приділялася увага, були забезпечення наявності продовольства та стабільності цін на нього на світовому та національних ринках, тобто система пропозиції продовольства. У 1974 р. Всесвітнім продовольчим самітом було задекларовано, що продовольча безпека являє собою наявність адекватних світових продовольчих поставок для підтримки постійного зростання споживання продуктів харчування та можливості компенсації коливання виробництва та цін [1, с. 27].

Подальших змін визначення продовольчої безпеки зазнало, коли одними із факторів небезпеки була визначена така складова як наявність потенційно вразливих категорій громадян. Корегування визначення продовольчої безпеки відбулося шляхом додавання необхідності балансу між попитом та пропозицією. До визначення продовольчої безпеки додали фізичний та економічний доступ до основних продуктів харчування у часі та просторі. Третім, і одним з найважливіших факторів продовольчої безпеки визначено очевидність того, що технічний успіх Зеленої Революції не може автоматично призвести до істотного зниження рівня бідності та недоїдання, яке виникає як наслідок відсутності платоспроможного попиту.

У доповіді Світового Банку "Бідність та голод" (1986 р) зазначаються відмінності між хронічною відсутністю продовольчої безпеки, пов'язаної з проблемами тривалої структурної бідності та низьких доходів, а також тимчасовою продовольчою небезпекою, викликаною природними катаклізмами, економічними кризами чи політичними конфліктами [1]. Дану тезу можна вважати такою, що спричинила корегування поняття продовольчої безпеки із зазначенням доступу всіх людей у будь-який час до кількості продовольства, достатнього для активного та здорового способу життя. У середині 90-х років проблема продовольчої безпеки почала стосуватися білково-енергетичної недостатності продуктів харчування, які споживаються, а також їх безпеки, яка відображає їх склад та достатність поживних речовин для забезпечення активного та здорового способу життя. Відповідно у 1996 р. Всесвітнім продовольчим самітом було запропоновано більш повне визначення: "Продовольча безпека на індивідуальному рівні, рівні господарства, держави, регіону чи світу досягається у тому випадку, коли всі люди у будь-який час мають фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечних та поживних продуктів харчування з метою задоволення своїх потреб та вподобань у їжі, щоб вести активний та здоровий спосіб життя" [1, с. 28]. Це визначення було уточнено у 2001 р. зазначенням необхідності, крім фізичного та економічного доступу, ще і соціального.

Сьогодні Світова організація торгівлі визначає, що продовольча безпека базується на трьох основних принципах: продовольчої достатності,

продовольчого доступу та продовольчого використання, що означає наявність достатньої кількості продуктів харчування на постійній основі, ресурсів для їх отримання, що дозволить забезпечити необхідний раціон харчування, а також водопостачання та санітарії. Проект Закону України "Про продовольчу безпеку України", розроблений на виконання пункту 18.7 Національного плану дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 рр. "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", затвердженого Указом Президента України від 27 квітня 2011 року №504/2011 є свідомством того, що проблемі продовольчої безпеки в Україні починають надавати необхідної уваги. Сьогодні спостерігається критично низький рівень продовольчої безпеки населення України (нині калорійність раціону харчування українця складає близько 2500 ккал, тоді як у розвинених країнах 3300-3800 ккал). Ще одним важливим аспектом необхідності вирішення проблеми є необхідність контролю якості продовольства, відсутність якого слід вважати головною причиною погіршення показників життєдіяльності населення [2].

Відповідно до проекту Закону України "Про продовольчу безпеку України" продовольча безпека – соціально-економічний та екологічний стан в державі при якому всі її громадяни стабільно та гарантовано забезпечені продовольством в необхідній кількості, асортименті та відповідній якості [3]. Зважаючи на це, завдання забезпечення такого стану повинно бути покладене на державу через її основні органи. Очевидно, що це, у свою чергу, потребує чіткого регулювання даного питання на державному рівні. Сьогодні одним із основних завдань Міністерства аграрної політики та продовольства України є: реалізація державної аграрної політики, спрямованої на розвиток агропромислового комплексу та забезпечення продовольчої безпеки держави. Реалізація такого забезпечення відбувається засобами системи законодавства, яка надає теоретичне тлумачення положень та дає пояснення щодо їх застосування на практиці. Очевидними можуть бути негативні наслідки відсутності єдиного нормативно-правового акту, який би регулював питання продовольчої безпеки в Україні.

Оцінка стану продовольчої безпеки України сьогодні здійснюється відповідно до Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. № 1379 "Деякі питання продовольчої безпеки". Відповідно до зазначеної вище методики індикаторами продовольчої безпеки є: 1) добова енергетична цінність раціону людини, що визначається як сума добуток одиниці маси окремих видів продуктів, які споживаються людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності; 2) забезпечення раціону

людини основними видами продуктів, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою; 3) достатність запасів зерна у державних ресурсах, що визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна у державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно; 4) економічна доступність продуктів, що визначається як частка сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств; 5) диференціація вартості харчування за соціальними групами, що відстежується в динаміці та розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20 відсотків домогосподарств з найбільшими доходами та вартістю харчування 20 відсотків домогосподарств з найменшими доходами; 6) ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, що відстежується в динаміці та визначається у натуральному виразі як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення; 7) продовольча незалежність за окремим продуктом, що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту у натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку [4].

У 2011 р. стан продовольчої безпеки в Україні покращився, про що свідчать дані Звіту про стан продовольчої безпеки держави. Такі висновки можна зробити відповідно до покращення таких показників. Середньодобова поживність раціону становила 2951 ккал, що на 18% перевищує граничний критерій (2500 ккал). Порівняно із попереднім роком споживання калорій населенням України збільшилося на 0,6%. Невідповідним до норм залишається співвідношення частки калорій, що споживаються із продукції рослинного та тваринного походження. Пороговим вважаються значення, за якими 45% середньодобового раціону забезпечується за рахунок споживання продукції рослинного походження, а 55% – тваринного. Натомість лише 27,3% середньодобового раціону забезпечується за рахунок споживання продукції тваринного походження, що у 2 рази нижче за встановлений пороговий критерій [5].

Стосовно другого індикатору оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування особою впродовж року відповідає раціональній нормі, тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням дорівнює одиниці [6] (табл. 1).

У 2011 р. в Україні по більшості основних видів продовольства фактичне споживання знаходилося вище раціональних норм. Найбільше зросло порівняно з попереднім роком споживання населенням: овоче-баштанної продукції (на 13,4%), яке досягло свого раціонального рівня. В основному, це пов'язано із високим минулорічним врожаєм цих культур (зібрано 10,6 млн. тонн, що на 19% вище попереднього року); яєць (на 6,9%).

Як і в попередні роки зберігається відставання фактичного споживання від раціональної норми: молока і молокопродуктів – на 46%, плодів, ягід і винограду – на 42%, м'яса і м'ясопродуктів – на 36%, риби та рибопродуктів – на 33%. Очевидним є факт залежності відставання фактичного споживання молока від раціональних норм через довготривале скорочення поголів'я корів у всіх категоріях господарств, а погіршення показника

споживання населенням риби та рибопродуктів внаслідок скорочення вилову риби та добування інших водних живих ресурсів у внутрішніх водоймах на 3,4% та імпорту – на 14,2%. Фактичне споживання за продовольчими групами є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів.

Таблиця 1

Індикатор достатності споживання продуктів (на особу на рік, кг)			
Продукти харчування	2009	2010	2011
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	1,11	1,10	1,09
М'ясо і м'ясопродукти	0,62	0,65	0,64
Молоко і молокопродукти	0,56	0,54	0,54
Риба і рибопродукти	0,76	0,73	0,67
Яйця	0,94	1,00	1,07
Овочі та баштанні	0,85	0,89	1,01
Плоди, ягоди та виноград	0,51	0,53	0,58
Картопля	1,07	1,04	1,12
Цукор	0,99	0,98	1,01
Олія рослинна всіх видів	1,19	1,14	1,05

Відповідно до Звіту про стан продовольчої безпеки на початок 2012 р. у державному інтервенційному фонді обліковувалося 1558 тис. тонн, обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 6730 тис. тонн. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна склав 23% (порогове значення – 20%) [5].

За даними Державного комітету статистики у

2011 р. сукупні витрати домогосподарств становили 3456,01 гривні на місяць, що на 12,5% більше, ніж у 2010 р. Із загальної суми домогосподарства витрачали на харчування 1836,69 грн. на місяць проти 1639,92 грн. у 2010 р. Індикатор доступності продуктів харчування становив 53,1% (граничний критерій – 60%). У загальній структурі витрат на продукти харчування найвищу питому вагу займали витрати на: м'ясо і м'ясопродукти – 23% (рис. 1).

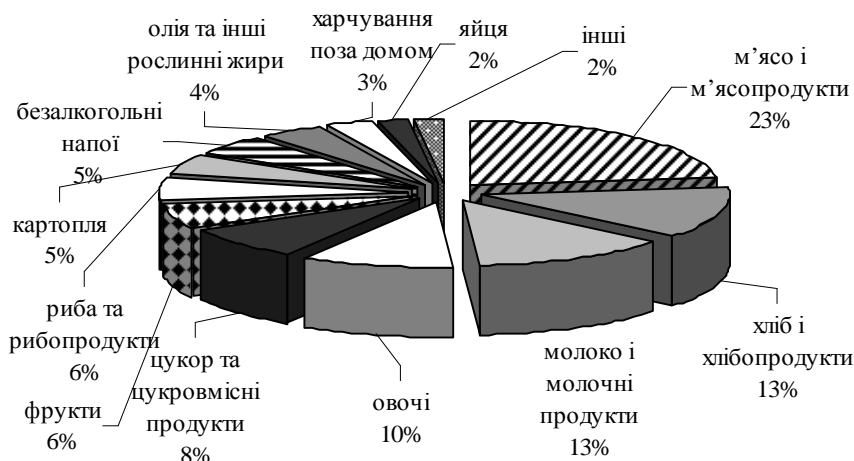

Рис. 1 Структура витрат домогосподарств на харчування у 2011 р.

Найменшу частину сукупних витрат витрачали на придбання продуктів харчування домогосподарства міст Києва (44,6%), Севастополя (48,1%), Запорізької (47,6%) та Миколаївської (48,3%) областей. Водночас у трьох регіонах України, а саме: у Волинській, Рівненській та Одеській областях частка витрат на харчування перевищувала встановлений граничний критерій для цього індикатора.

У 2011 р. 20% домогосподарств з найбільшими доходами в середньому витрачали на харчування 2309,20 грн. на місяць, а 20% домогосподарств з найменшими доходами – 1440,02 грн. Коефіцієнт диференціації вартості харчування за соціальними групами становив 1,6 проти 1,3 у 2010 р., тобто впродовж досліджуваного періоду відбулося посилення диференціації соціальних груп за показником продовольчих витрат.

Порівняно з попереднім роком у 2011 р. відбулося збільшення ємності внутрішнього ринку за п'ятьма групами продовольства: "овочі та баштанні" – на 13,0%, "плоди, ягоди та виноград" – на 9,2%, "картопля" – на 7,7%, "яйця" – на 6,7%, та "цукор" – на 3,2%. Разом з тим, зниження середньодушового споживання призвело до скорочення ємності внутрішнього ринку за такими групами продовольства: "хліб і хлібопродукти", "м'ясо і м'ясопродукти", "молоко і молокопродукти", "риба

і рибопродукти", "олія рослинна". Негативною тенденцією 2011 р. є зменшення в раціоні українців тих видів продовольства, споживання яких найбільше відстає від раціональних норм (м'ясні, молочні та рибні продукти) [5].

Задоволення потреб населення у продовольстві, у межах його купівельної спроможності, у 2011 р., як і у попередні роки, здійснювалося, в основному, за рахунок продукції вітчизняного виробництва (табл. 2).

Таблиця 2

Продовольча імпортозалежність України за продуктами у 2009-2011 р (у відсотках)

Продукти харчування	2009	2010	2011
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	2,0	2,6	1,7
М'ясо і м'ясопродукти	19,2	15,9	10,4
Молоко і молокопродукти	4,7	2,9	2,7
Риба і рибопродукти	65,3	71,6	66,7
Яйця	1,0	0,9	0,4
Овочі та баштанні	3,7	4,7	3,8
Плоди, ягоди та виноград	54,2	51,3	48,3
Картопля	0,1	0,5	0,6
Цукор	6,6	20,5	15,3
Олія рослинна всіх видів	44,4	46,9	39,8
із неї олія соняшникова	0,2	0,2	0,2

Найбільш уразливими позиціями, з точки зору імпортозалежності залишаються позиції "риба та рибопродукти", "плоди, ягоди та виноград", "олія рослинна всіх видів", частка імпорту за цими групами у загальному споживанні відповідно становить 66,7; 48,3 та 39,8% відповідно (при 30-ти відсотковому пороговому критерії цього індикатора).

Значний відсоток імпорту по групі "олія рослинна всіх видів" обумовлений ввезенням тропічних олій, які не виробляються в Україні (пальмова, кокосова олії тощо), але широко використовуються при виробництві продовольчих та непродовольчих товарів вітчизняними підприємствами. При цьому внутрішній попит на олію соняшникову повністю забезпечувався за рахунок власного виробництва. У 2011 р. частка імпорту риби і рибопродуктів у внутрішньому споживанні порівняно з попереднім роком скоротилася на 4,9 відсоткових пункти, проте це відбулося на фоні середньодушового зменшення споживання цієї продукції, обумовленого низьким платоспроможним попитом населення. Основну частину імпорту плодово-ягідної продукції складають екзотичні види фруктів (цитрусові, банани тощо). У 2011 р. проти попереднього року імпорт бананів зріс на 15,4%, цитрусових – на 13,8% відсотка. У той же час за вказаний період імпорт яблук скоротився у два рази.

Стан продовольчої безпеки у 2011 р. покращився за рахунок зростання середньодобової калорійності раціону населення країни, поліпшення рівня доступності продуктів харчування для населення країни, забезпеченню формування державного інтервенційного фонду продовольчого зерна, задоволенню потреб населення у продовольстві, у межах його купівельної спроможності,

що здійснювалося по переважній більшості продовольчих груп за рахунок продукції вітчизняного виробництва. Проте, незбалансованість раціонів харчування та значна частка витрат на продукти харчування, на нашу думку, залишається однією з основних проблем, що заважає забезпеченню продовольчої безпеки в межах держави на достатньому рівні.

Очевидним залишається той факт, що навіть наявність достатньої кількості індикаторів продовольчої безпеки не ліквідує проблему. Постійний моніторинг стану продовольчої безпеки, як світу, так і окремих країн, свідчить про те, що світова спільнота не може справитися із наявними проблемами. Кількість осіб, що не отримували достатньої кількості продовольства у 1996 р. на момент прийняття Римської декларації становила 825 млн. осіб. Сьогодні за даними ФАО, Міжнародного фонду сільського розвитку та Всесвітньої продовольчої програми, які висвітлені в доповіді "Стан справ щодо продовольчої безпеки у світі" голодують близько 870 млн. осіб, що становить 12,5% населення. Майже 98% голодуючого населення проживає у країнах, що розвиваються. Відповідно, цей факт дозволяє ООН ставити за мету скорочення числа голодуючих у світі удвічі до 2015 р. за рахунок активного залучення найбільш вразливих жителів до ведення сільського господарства.

Підвищення рівня продовольчої безпеки за рахунок даних заходів може бути актуальним лише для країн, що розвиваються. Очевидно, що говорячи про підвищення рівня продовольчої безпеки в Україні, дані заходи не можуть привести до значного покращення. Для забезпечення продовольчої безпеки на національному рівні необхідно обов'язково враховувати коливання цін

на основні продукти харчування, що призведе до погіршення раціону харчування. Очевидним стає той факт, що для стабілізації ситуації обов'язковими будуть цілеспрямовані зусилля з боку держави у даній галузі. ООН пропонує додаткові доходи держави за рахунок оподаткування направляти на фінансування освіти, охорони здоров'я, покращення якості харчування найбільш вразливих прошарків населення країни, а також субсидування сільського господарства, особливо малоземельного, яке може бути джерелом отримання додаткових продуктів харчування. В даному випадку виникає певна невідповідність із політикою вільної торгівлі та проголошеним курсом на інтенсифікацію інтеграційних процесів, в яких Україна приймає участь.

Виділяється три основних підходи до забезпечення продовольчої безпеки: експортоорієнтований, протекціоністський та проміжний [7]. Від того, до внутрішнього, чи до зовнішнього ринку спрямована аграрна політика держави, а також від обсягів державної підтримки сільського господарства залежить те, якого підходу дотримується держава у забезпеченні продовольчої безпеки. Дотримуючись протекціоністського підходу країна забезпечує певний рівень розвитку АПК шляхом досить високого рівня субсидування виробників, регулювання внутрішнього ринку продовольства засобами цінової політики, регулювання та контролю за імпортом. Найпоширенішим, зрозуміло, є проміжний підхід, що поєднує риси протекціоністського та експортоорієнтованого, і використання якого залежить від постійно змінюваних обставин, серед яких можна назвати і зміни показників урожайності по роках, несприятливі погоднокліматичні умови, зміни кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринків тощо.

Постійне зростання обсягів експорту українського продовольства та державне регулювання й контроль АПК дозволяє говорити про те, що Україна дотримується проміжного підходу у забезпеченні продовольчої безпеки, як і більшість країн Європи. Хоча, останні роки зростають обсяги експортного спрямування виготовленої АПК продукції. Так, за даними Мінагрополітики у 2012 р. обсяги експорту продовольчої продукції зросли на 18,3% порівняно із попереднім роком. Належна якість продукції українського виробництва дає змогу експортувати не лише сировину, а

до 20% вироблених в Україні молочних виробів, 20% вироблених маргаринів, 20% бурякового цукру, 50% вироблених кондитерських виробів та 90% виробленої в Україні соняшникової олії. Україна в 2013 р. планує експортувати сільськогосподарської продукції та продуктів харчування на 22 млрд дол.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Очевидною є еволюція поняття продовольчої безпеки із визначення виключно системи пропозиції продовольства до необхідності дотримання балансу між попитом та пропозицією, що стає можливим за умови врахування коливання цін на продовольство, наявності потенційно вразливих категорій громадян, фізичного, економічного та соціального доступу до основних продуктів харчування у часі та просторі, а також, особливо важливого на сьогодні показника – якості та достатності поживних речовин для забезпечення активного та здорового способу життя. Продовольча безпека повинна базуватися на трьох основних принципах: продовольчої достатності, продовольчого доступу та продовольчого використання.

Сьогодні спостерігається критично низький рівень продовольчої безпеки населення України, особливо відповідно до калорійності раціону харчування та енергетичної цінності. Невідповідним до норм залишається співвідношення частки калорій, що споживаються із продукції рослинного та тваринного походження, тобто українці здебільшого споживають більш дешеві продукти, які часом є менш корисними. На сьогодні, постає нагальна необхідність контролю якості продовольства, відсутність якого слід вважати головною причиною погіршення показників життєдіяльності населення. Очевидними є негативні наслідки відсутності єдиного нормативно-правового акту, який би регулював питання продовольчої безпеки в Україні. Виходом із ситуації, що склалася може бути якнайшвидша реалізація заходів, які пропонуються ООН, зокрема: направлення додаткових доходів держави за рахунок оподаткування на фінансування освіти, охорони здоров'я, покращення якості харчування найбільш вразливих прошарків населення країни, а також субсидування сільського господарства, особливо малоземельного, яке може бути джерелом отримання додаткових продуктів харчування.

Список використаної літератури:

1. Trade Reforms and Food Security: Conceptualizing the Linkages / Commodity Policy and Projections Service, Commodities and Trade Division Food and Agriculture organization of the United Nations. – Rome : 2003. – 315 p.
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про продовольчу безпеку України” / М. В. Присяжнюк [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.zakonoproekt.org.ua/Kabinet_Ministriv_Ukrainy_proponuje_Radi_proekt_Zakonu_Pro_prodovolju_chu_bezpeku.aspx
3. Про продовольчу безпеку України : проект Закону України від 28.04.2011 р. № 8370-1 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI011.html

4. Деякі питання продовольчої безпеки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. №1379[Електронний ресурс] – Режим доступу : 5 грудня 2007 р. N 1379

5. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2011 році [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.me.gov.ua/file/link/187457/file/zvit2011.doc

6. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2009 році [Електронний ресурс] – Режим доступу : govuadocs.com.ua/docs/index-513458.html

7. Плугов А. Г. Мировой опыт обеспечения продовольственной безопасности и его использование в России : диссертация на получение ученой степени кандидата экономических наук : 08.00.14 / Плугов Алексей Геннадиевич. – Москва, 2010. – 218 с.

Статья посвящается исследованию теоретических аспектов определения показателей продовольственной безопасности государства. Автором осуществлено обобщение данных относительно формирования системы индикаторов продовольственной безопасности и сделаны выводы касательно оптимальности текущих значений показателей.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, индикаторы продовольственной безопасности, обеспечение продовольственной безопасности, продовольствие.

The article deals with the theoretical aspects of the food security's determination. The author made a generalization of data on the food security indicators' formation and conclusions regarding the current indicators' optimality

Keywords: food security, food security indicators, food security providing, food.

Дата надходження до редакції: 20.04.2013

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л. І.

УДК 336.027:001

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ НАУКИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІКИ ЗНАТЬ

В. І. Письменний, завідувач науково-дослідної частини

В. В. Письменний, к.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

Проаналізовано сучасний стан та визначено проблеми фінансування наукових досліджень і розробок в Україні та світі. Виявлено напрями вдосконалення фінансового забезпечення наукової сфери у частині збільшення наукоємності ВВП як основного індикатора інноваційного розвитку економіки. Обґрунтовано заходи з комерціалізації системи економіки знань, що базуються здоровій конкуренції й обмеженій ролі держави. Запропоновано шляхи поліпшення механізму самофінансування наукових досліджень і розробок.

Ключові слова: витрати на наукові дослідження та розробки; наукоємність ВВП; підприємницький сектор, державний сектор, сектор вищої освіти, неприбутковий сектор; комерціалізація системи економіки знань; механізм самофінансування наукових досліджень і розробок.

Постановка проблеми. Зі здобуттям незалежності Україна отримала велику наукову спадщину, як-от висококваліфікованих фахівців, потужну матеріально-технічну базу наукових установ й організацій, конкурентоспроможні технології тощо. Не дивлячись на те, що в радянський період обсяг фінансування наукових досліджень і розробок був значно більший, ніж за кордоном, усім без винятку українським урядам не вдалося його зберегти на належному рівні. Причиною цього стала хронічна нестача бюджетних коштів на забезпечення базових функцій держави, за якої асигнування на науку головним чином виділялися за залишковим принципом в малій кількості. Упродовж багатьох років ця теза апробувалася у вітчизняній системі економіки знань й не менш актуалізується на сучасному етапі державотворення.

Брак достатнього фінансування наукових досліджень і розробок фактично дестимулював розвиток науки, не адаптував її до нових реалій часу та загальносвітових вимог. У наслідок цього маємо неналежну якість фундаментальних та прикладних досліджень, малу соціально-економічну привабливість професії вченого, швидкий відтік наукових кадрів за кордон, відсутність попиту на результати наукової праці, низьку міжнародну кооперацію наукової сфери. В недалекому майбутньому розвиток цих проблем може призвести не тільки до девальвації інтелектуального потенціалу, а й фактично викреслення України з наукової карти світу. Незважаючи на окреслені перешкоди, представники вітчизняних наукових кіл продовжують провадити активні пошуки, підвищуючи рейтинг нашої держави в науковому просторі.